

Незнайомці за столом

Тисяча дев'ятсот сорок п'ятого року батьки поїхали, залишивши нас під опікою двох чоловіків, які могли виявитися злочинцями. Ми жили в Лондоні на вулиці, яка називалась Рувіні-Гарденс, і одного ранку чи то мама, чи то батько сказали, що після сніданку на нас чекає розмова. Виявилось, що вони на рік їдуть до Сінгапуру. Це ніби недовго, сказали вони, хоч і короткою такою поїздку теж не назвеш. Звичайно ж, за нами доглянуть. Я пам'ятаю, що тато оголошував ці новини, сидючи на незручному залізному садовому стільці, а мама в літній сукні стояла в нього за спиною й уважно спостерігала за нашою реакцією. Потім вона взяла руку моєї сестри Рейчел і притиснула собі до живота, ніби намагалася так зігрітись.

Ні я, ні Рейчел не зронили й слова. Ми дивилися на нашого батька, який у деталях описував їхній майбутній політ у новенькому «Авро Тюдорі» — нащадку знаменитого «Ланкастера», що розвивав швидкість понад три сотні миль на годину. Дорогою до місця призначення їм доведеться щонайменше двічі-приземлятися й пересідати в інший літак. Батько розповів нам про своє підвищення — тепер він керує азійським офісом «Юнілевер»¹. Так буде краще для нас усіх. Він говорив серйозно, і якоїсь миті мама відвернулася і подивилася на свій серпневий сад.

¹ «Юнілевер» — потужна нідерландсько-британська компанія, яка виробляє продукти харчування та засоби побутової хімії. (Тут і далі прим. пер., якщо не зазначено інше.)

Коли тато закінчив, вона, помітивши мій спантелечений вираз обличчя, наблизилась і провела рукою по моєму волоссю, пропускаючи пасма між пальцями.

Тоді мені було чотирнадцять, а Рейчел майже шістнадцять, проте батьки пообіцяли, що на вихідних за нами доглядатиме, як назвала його мама, опікун. Батьки говорили про нього як про свого колегу. Ми знали його — це був чоловік, якого ми називали Бражником, але це ім'я ми для нього вигадали. У нашій сім'ї була звичка давати людям прізвиська — можливо, тому в нас полюбили маскуватися. Рейчел казала мені, що Бражник нагадує їй злочинця.

Ця ситуація, звісно ж, видавалася дивною, але життя тоді, одразу після війни, ще здавалося надто заплутаним і хаотичним, тож татів план ми не сприйняли як щось надзвичайне. Ми прийняли його рішення так, як приймають діти, тож Бражник, який не так давно оселився в нас на третьому поверсі, мав розв'язати сімейну проблему. Цей кремезний тишко здавався дещо незграбним і сором'язливим, і в його рухах було щось від нервового тріпотіння нічних. Схоже, батькам Бражник здавався людиною надійною. Чи виникали в них хоч якісь підозри щодо нього, ми не були певні.

Мені здається, батьки раз чи двічі вдавалися до спроби зблизитися з нами і зміцнити сім'ю. Мій батько іноді брав мене з собою на роботу, у «Юнілевер». Це завжди траплялося у вихідні чи на свята, тож я пам'ятаю будівлю лише порожньою. Поки тато працював, я блукав закинутим світом дванадцятого поверху офісу. Усі шафки та шухлядки, до яких я підходив, виявлялися замкненими. Жодного папірця в смітєвих кошиках, жодної картини на стінах, окрім великої рельєфної карти іноземних філіалів компанії в батьковому кабінеті: Момбаса, Кокосові острови,

Індонезія, а трохи ближче до нас — Трієст, Геліополіс, Бенгазі, Александрія — міста, які окреслювали Середземномор'я і, як мені тоді здавалось, були підконтрольні моєму батькові. Там за його наказами сотні кораблів із повними трюмами курсували між Сходом і Англією. Вогники, що підсвічували ці міста й порти, вимикали на вихідні, тож тепер вони поринули в темряву, немов далекі форпости.

В останній момент батьки вирішили, що мама залишиться ще на кілька тижнів, до кінця літа, щоб остаточно все організувати для нас і нашого нового опікуна й підготувати нас до від'їзду в нові школи. В останню суботу перед відльотом до далекого світу батько ще раз узяв мене з собою до офісу неподалік від Курзон-стріт. Він запропонував пройти пішки, зважаючи на те, що наступні кілька днів йому доведеться тіснитись у літаку. Тож ми проїхались автобусом до Музею природознавства, а звідти через Гайдпарк дійшли до Мейфер¹. Батько був у незвично гарному гуморі й дорогою мугикав під ніс: «Комірці домоткані, домоткані серця я зношу в чужині»². Ці рядки кружляли по колу, ніби тато виконував якийсь важливий ритуал. Я думав, що це все могло б означати. Пригадую, що нам знадобилося кілька ключів, щоб проникнути в будівлю, де на найвищому поверсі розташовувався його офіс. Я стояв перед темною картою, намагаючись запам'ятати назви міст, над якими пролітатиме тато впродовж наступних кількох ночей. Уже тоді я любив карти. Батько підійшов, ставши в мене за спиною, і простягнув руку, щоб освітити гори на карті, — і під ними одразу пролягли довгі тіні. Але тоді я більше звернув увагу не на ті вогники, а на блідо-блакитні затоки

¹ Мейфер — елітний район Лондона в сіді Вестмінстер.

² Рядок із короткого вірша без назви, написаного Альфредом Едвардом Гаусманом.

й темні порожні простори. Тепер карта здавалася неповною. Думаю, ми з Рейчел дивилися на шлюб наших батьків десь так само, помічаючи лише фрагменти картини. Вони рідко розповідали нам про свої життя, і ми звикли до туманних або незавершених історій. Наш батько потрапив на попередню війну в останні її роки, і мені здається, що він завжди почувався стороннім серед нас.

Щодо їхньої поїздки, то участь у ній мами сприймалась як щось очевидне. Ми навіть уявити не могли, як вона існувала б окремо від нього: вона була його дружиною. Звісно, проблем і неспокою в родині буде значно менше, якщо нас залишать удома, на Рувіні-Гарденс, а мама буде з татом. А ще, як нам пояснили, не можна було так просто покидати школи, куди нас із такими труднощами влаштували. Перед від'їздом ми всі разом обійняли тата, утворивши одну велику кучугуру. Бражника тоді не було вдома — він тактовно зник кудись на вихідні.

Ось так для нас почалося нове життя. Тоді мені ще важко було в це повірити. І я досі не можу сказати, чи зіпсував цей період моє життя, чи навпаки розворушив його. Зміна старих звичок і втрата батьківського контролю з часом зародили в мені дивну нерішучість, немов я надто швидко розтратив свою свободу. Хай там як, а тепер я в тому віці, коли можу говорити про те, як виріс під крилом незнайомих. Я почувуюся так, ніби, розповідаючи про це, намагаюся відкрити прихований зміст байки або казки, у якій ідеться про нас із Рейчел, про наших батьків, Бражника й багатьох інших, хто приєднався до нас згодом. Думаю, такі історії завжди написані за певними правилами та шаблонами. Наприклад, у них завжди є випробування і той, хто повинен його пройти. Ніхто не знає, чиї слова правдиві. Люди виявляються не тими

й опиняються не там, де ми думаємо. А ще завжди є хтось, хто спостерігає за всім, залишаючись непоміченим. Я пам'ятаю історії, які любила розповідати мати про неоднозначні завдання й випробування для лицарів із легенд про короля Артура. Щоправда, у її версії дія завжди відбувалася в якомусь крихітному містечку на Балканах чи в Італії, де вона нібито була і яке показувала нам на карті.

Коли батько поїхав, мамина увага перемкнулася на нас. Раніше всі її розмови з батьком, які нам випадало підслухати, точилися довкола дорослих справ. А тепер вона на решті розповідала нам про себе, про своє дитинство десь у тихому куточку Саффолю. Найбільше нам подобалась історія про «сім'ю на даху». Наші бабуся з дідусем жили в так званому святому Саффолю — спокійній частині графства, де їх ніщо не турбувало, крім дзюркотіння річки та час від часу церковних дзвонів у сусідньому селищі. Але якось на їхньому даху на цілий місяць поселилася родина. Бородань і троє його синів повсякчас кидалися речами і кричали один на одного, і ці звуки настирливо просочувались крізь стелю в життя сім'ї нашої мами. Наймолодший із юнаків був дуже тихий. Він тягав відра з водою по драбині на дах. І щоразу, коли моя мама виходила забрати яйця з курника або сідала в автомобіль, вона помічала, що він спостерігає за ними. Ці люди були покрівельники, вони цілими днями працювали, латаючи дах. В обідню пору, прибравши драбини, вони йшли їсти. Та якось дув сильний вітер, і наймолодший син не втримався на ногах: зірвався з даху, проламавши арку зі сплетеного гілля на підвір'ї, і впав на мощену камінням доріжку біля кухні. Брати занесли його в дім. Хлопець, якого, до речі, звали Марш, зламав шийку стегна. Прийшов лікар, наклав йому гіпсову пов'язку і заборонив рухатися. Так хлопець поселився

на канапі в комірчині на кухні, поки його батько з братами доробляли дах. Моїй мамі, якій тоді було вісім років, доручили носити йому їжу. Час від часу вона приносила йому ще й книжки, але хлопець був настільки сором'язливий, що від нього й слова не почуєш. Ці два тижні, певно, здавалися йому пекельно довгими, сказала мама. Але вони минули, його сім'я закінчила роботу й забрала хлопця.

Щоразу, коли ми з сестрою згадували цю історію, в нас виникало відчуття, що чогось у цій казці бракує. Мама розповідала її без зайвого драматизму, не заглиблюючись у деталі хлопчиковаго страхітливого падіння. Так звучать історії, які переповідали вже безліч разів. Потім ми просили її розказати нам ще щось про нього, але то була єдина історія, яку ми чули: про вітряний вечір, коли вона почула, як глухо чавкнуло тіло об моцену кам'яну стежку після тріску гілок та шелесту листя. Один-єдиний випадок із туманного хитросплетіння маминого життя — правдивий чи ні.

Бражник жив у нас на третьому поверсі, хоча переважно його вдома не бувало, і лише іноді він повертався достатньо рано, щоб устигнути на вечерю. Після татового від'їзду ми наполегливіше запрошували його їсти з нами, але погоджувався він лише після серії непереконливих відмовок. Хоча зазвичай ходив купувати їжу на Бігс-роу. Більшу частину того району міста було зруйновано під час «Бліцу»¹, і їжу розвозили вулицею на возиках. Ми рідко бачили Бражника, але його присутність завжди відчувалась десь на межі свідомості, хай якою тихою і непевною була. Здавалося, ми вже звикли до того, що він раптом випурхне десь у полі зору. Хтозна, чи була його поведінка виявом сором'язливості

¹ «Лондонський бліц» — бомбардування нацистами Великої Британії в 1940—1941 роках.

чи природної млявості. Але, звісно, згодом усе стало на свої місця. Іноді з вікна спальні я бачив, як він тихо розмовляє з мамою в темному саду, а іноді знаходив їх у кухні за чаєм. Вона вмовляла Бражника підтягнути зі мною математику до початку навчального року. Цей предмет давався мені важко і, власне, таким і залишився після того, як Бражник облишив спроби навчити мене. Тоді він приголомшив мене здатністю створювати майже тривимірні малюнки, щоб допомогти мені осягнути суть чергової геометричної теореми.

Щоразу, коли розмова торкалася війни, ми з сестрою намагалися витягнути з нього хоч кілька слів про те, де він був і що робив. То були часи суміші правдивих і фальшивих спогадів, але ми з Рейчел знемагали від цікавості. Судячи з їхніх розмов, у мами з Бражником були спільні знайомі з тих часів. Не було сумнівів, що вони знали одне одного ще до того, як він поселився в нас, але його військове минуле стало для нас несподіванкою, бо зовнішність Бражника ніяк на це не вказувала. Про його присутність завжди сповіщала спокійна фортепіанна музика з радіо в його кімнаті, а робота Бражника тоді, судячи з усього, була пов'язана з цифрами й паперами. Утім, наші докучливі випитування нарешті дали плоди, і ми дізналися, що вони разом працювали в пожежній варті в місці, яке вони називали «Пташиним гніздом», розташованим на даху готелю «Гросвенор-гауз». Ми з сестрою сиділи в піжамах, цмулячи свій «Горлік»¹, поки мама з Бражником згадували старі часи. На поверхню час від часу зринав початок то однієї, то іншої історії, але жодна з них не звучала до кінця. Одного вечора, за кілька днів до початку навчального року, мама прасувала наші сорочки в кутку кімнати, а Бражник чомусь

¹ «Горлік» — бренд молочного напою.

затримався біля підніжжя сходів, збираючись іти до себе, тож перебував у нашій компанії лише частково. А тоді раптом почав говорити про те, як майстерно наша мама водила машину, коли однієї ночі їй довелося під час комендантської години перевозити людей в цілковитій темряві узбережжям до місця, яке вони називали «Беркширською частиною», і не заснути їй допомагали «кілька шматочків шоколаду та холодне повітря з відчинених вікон». Поки він говорив, мама завмерла з праскою в правій руці, не донісши її до білого комірця, щоб не пропалити його, та уважно слухала, ловлячи кожне слово тієї туманної історії.

Я мав би здогадатися ще тоді.

Їхні історії висвітлювали одні деталі та випускали інші й перепліталися з навмисною точністю. Так ми дізналися, що наша мама перехоплювала німецькі повідомлення й передавала їх англійським каналом із місця, яке вони називали «Чіксендським монастирем» десь у Бедфордширі, а потім так само з даху готелю «Гросвенор-гауз». Ми уявляли, як вона сидить у навушниках радистки, ловлячи радіохвилі. Так ми з Рейчел запідозрили, що «Пташине гніздо» мало або ніяк не пов'язане з «пожежною вартою». Ми усвідомлювали, що в нашій мамі значно більше прихованих умінь, ніж нам здавалося. Невже ці прекрасні білі руки й тендітні пальці свідомо вбивали людей? Тепер я завважив атлетичність її статури, як граційно й легко вона злітала вгору сходами. Раніше ми нічого такого в ній не помічали. За той місяць після від'їзду тата й до початку нашого шкільного семестру вона відкрилася для нас із несподіваного боку, і раптом здалася значно ближчою. І лише та коротка мить, коли вона завмерла з гарячою праскою в руці, дослухаючись до слів Бражника і згадуючи давно минулі дні, залишила незабутнє враження.

Після батькового від'їзду наш будинок раптом став наче просторішим і вільнішим. Нарешті ми були поруч із нею так часто й довго, як нам хотілось, і слухали радіотрилери, час від часу вмикаючи світло, щоб побачити одне одного. Не дивно, що їй вони не здавалися страшними, тож ми просили її посидіти з нами, поки з радіо линули далекі сирени, скрадливі кроки убивці та дзенькіт розбитого скла. Чомусь увесь цей час перед моїми очима стояла картина, як моя мати в цілковитій темряві їде узбережжям. Однак їй більше подобалось, лежачи в шезлонгу з книжкою в руках, яку вона ніколи не читала, слухати по радіо «Годину натураліста» недільними вечорами. Мама казала, що та програма нагадує їй про Саффолк. Ми з Рейчел, складаючи на килимі клаптики блакитного неба в пазлі, краєм вуха слухали, як чоловік по радіо описує загадкові мікроскопічні світи, без кінця розповідаючи про річкових комах і струмки у вапнякових породах, де він колись рибалив.

Якось ми втрюх сіли в потяг на Ліверпуль-стріт, щоб відвідати будинок у Саффолку, в якому вона виросла. Бабуся з дідусем загинули того року в автомобільній аварії, і тепер ми мовчки дивились, як мама блукає порожніми кімнатами. Пам'ятаю, як колись доводилось обережно йти вздовж стіни коридором, інакше столітня дерев'яна підлога пронизливо повискувала. «Це солов'їна підлога, — казала нам бабуся. — Вона попереджає про нічних злодіїв». А ми з Рейчел часто не втримувались і стрибали на ній.

Але найщасливішими ми були, коли жили втрюх у Лондоні. Ми прагнули її трохи недбалої сонної уваги й насолоджувались тим. Здавалося, вона повернулася до якоїсь минулої себе. Раніше, ще задовго до від'їзду батька, вона була енергійною та працьовитою. Вибігала з дому на роботу, коли ми збиралися до школи, і поверталася лише